

ALEKSANDRA KNAP¹, JOANNA STUDZIŃSKA²,
BARTŁOMIEJ NOWAK³, JOANNA BUCHALSKA⁴

Prawo do czystego środowiska jako dobro osobiste i możliwość skutecznego egzekwowania orzeczeń z tego zakresu⁵

Wpłynął: 19.04.2024. Akceptacja: 8.05.2024

Streszczenie

Artykuł omawia kwestię prawa do czystego środowiska i czystego powietrza jako dobra osobistego oraz możliwość egzekwowania orzeczeń z tego zakresu. Autorzy poruszają sporną kwestię klasyfikacji tego prawa, zastanawiając się, czy można je uznać za dobro osobiste bezpośrednio związane z osobą fizyczną. Istotnym aspektem jest także wskazanie właściwego podmiotu reprezentującego stronę pozwaną, szczególnie gdy pozwany jest Skarb Państwa. W celu dochodzenia roszczeń związanych z naruszeniem prawa do czystego powietrza niezbędne jest ustalenie winy konkretnego sprawcy. Na przykładach spraw polskich i europejskich zostają przedstawione orzeczenia, które zapadły w kwestiach prawa do czystego środowiska i powietrza. Rozważania te stanowią podstawę do oceny tego, jakie mogą zapaść orzeczenia i czy mogą one zostać skutecznie wyegzekwowane.

Słowa kluczowe: czyste środowisko, czyste powietrze, dobra osobiste, roszczenia, egzekucja, Skarb Państwa.

-
- ¹ Aleksandra Knap – Akademia Leona Koźmińskiego (Polska); e-mail: aknap@kozminski.edu.pl; ORCID: 0000-0003-1511-9103.
 - ² Prof. ALK dr hab. Joanna Studzińska – Akademia Leona Koźmińskiego (Polska); e-mail: jstudzinska@kozminski.edu.pl; ORCID: 0000-0003-2524-6747.
 - ³ Prof. ALK dr hab. Bartłomiej Nowak – Akademia Leona Koźmińskiego (Polska); e-mail: bnowak@kozminski.edu.pl; ORCID: 0000-0002-0773-7852.
 - ⁴ Dr Joanna Buchalska – Akademia Leona Koźmińskiego (Polska); e-mail: jbuchalska@kozminski.edu.pl; ORCID: 0000-0001-9012-950X.
 - ⁵ Badania wykorzystane w artykule nie zostały sfinansowane przez żadną instytucję.

ALEKSANDRA KNAP, JOANNA STUDZIŃSKA, BARTŁOMIEJ NOWAK,
JOANNA BUCHALSKA

The Right to a Clean Environment as a Personal Good and the Possibility of Effective Enforcement of Judgments in this Area⁶

Abstract

The article discusses the question of the right to a clean environment and clean air as a personal good and the possibility of enforcing judgments in this area. The authors address the contentious issue of the classification of this right, considering whether it can be considered a personal good directly related to an individual. An important aspect is also the identification of the appropriate entity representing the defendant, especially when the State Treasury is the defendant. In order to pursue claims related to the violation of the right to clean air, it is necessary to establish the fault of the specific perpetrator. Using examples from Polish and European cases, judgements are presented that have been made on issues of the right to a clean environment and air. These considerations provide a basis for assessing what judgments may be made and whether they can be enforced effectively.

Keywords: clean environment, clean air, personal property, claims, enforcement, State Treasury.

⁶ The research in this article has not been supported financially by any institution.

Z roku na rok w społeczeństwie wzrasta świadomość konieczności dbania o środowisko naturalne i ochrony przyrody, a także zwiększa się poczucie ochrony dóbr osobistych. Czynnikiem, które odegrały kluczową rolę w rozwinięciu się świadomości ekologicznej, były, między innymi, rozwój nauki i technologii, globalizacja i współzależność, aktywizm społeczny i organizacje pozarządowe. W 2022 r. Ministerstwo Klimatu i Środowiska przeprowadziło badania świadomości ekologicznej mieszkańców Polski. Według 91% badanych zmiany klimatu to ważny albo bardzo ważny problem. Ponadto respondenci jako najważniejszą przyczynę zanieczyszczenia w Polsce uznali duże emisje z fabryk⁷. W odpowiedzi na to wprowadzono szereg regulacji, które mają za zadanie usprawnić realizację działania na rzecz zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska.

Wszystkie te czynniki przyczyniły się do wzrostu globalnej świadomości ekologicznej w XXI wieku. Dzięki wspomnianemu rozwojowi nauki ludzie stali się bardziej świadomi tego, że czyste powietrze odgrywa kluczową rolę i wpływa na jakość i długość ich życia. Niewątpliwie pandemia COVID-19 skoncentrowała uwagę społeczeństwa na zagadnieniu zdrowia publicznego. To z kolei wzmocniło zrozumienie, jak istotne jest czyste powietrze.

Sporna pozostaje jednak kwestia dotycząca klasyfikacji prawa do czystego środowiska, czystego powietrza. Czy można je uznać za dobro osobiste bezpośrednio związane z osobą fizyczną? Z jednej strony, w polskim prawie dobra osobiste mają charakter indywidualny. Natomiast z drugiej strony, prawo do czystego powietrza jest związane z ochroną środowiska i interesem publicznym. A zatem jego forma jest bardziej uniwersalna i zbiorowa, ponieważ wpływa na ogół społeczeństwa, a nie na poszczególne jednostki.

Pojęcie dóbr osobistych

Rozważanie należy rozpocząć od zdefiniowania pojęcia dóbr osobistych. Nie jest to łatwe zadanie, ponieważ nie istnieje jedna, legalna definicja tego pojęcia. Jednakże punktem stycznym każdej z definicji jest fakt, tak jak określił to P. Machnikowski,

⁷ <https://www.gov.pl/web/edukacja-ekologiczna/badania-swiadomosci-ekologicznej> (dostęp: 8.08.2023).

że dobra osobiste są kategorią wartości⁸. Co więcej, mają charakter zindywidualizowany i przynależny do osoby uprawnionej⁹.

Po raz pierwszy ustawodawca zawarł zagadnienie związane z ochroną dóbr osobistych w ustawie z dnia 18 lipca 1950 r. Przepisy ogólne prawa cywilnego¹⁰. Natomiast ogólne unormowanie ochrony dóbr osobistych (art. 23 k.c. i art. 24 k.c.) wprowadzone zostały w ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny¹¹. Dokonując interpretacji art. 23 k.c. i poddając analizie orzecznictwo można stwierdzić, że dobra osobiste mogą obejmować umożliwienie osobie fizycznej rozwoju jej usposobienia, charakteru. Ponadto poprzez ten artykuł ustawodawca przyznał ochronę dóbr osobistych osobom fizycznym¹².

Jak wskazał A. Szpunar, dobra osobiste mają charakter niemajątkowy i są nierozzerwalne związane z człowiekiem, jego osobowością, a także wartościami typowymi w społeczeństwie, do którego przynależy¹³. Dominującą w doktrynie i orzecznictwie została koncepcja dóbr osobistych, jako fakt, że są to prawa podmiotowe osobiste i posiadają określające je atrybuty; są: prawami bezwzględnymi, prawami o charakterze niemajątkowym, niezbywalne.

Zanim omówiony zostanie katalog dóbr osobistych wskazanych przez ustawodawcę, wspomnieć należy o koncepcji monistycznej i pluralistycznej w odniesieniu do środowiska prawniczego. Pierwsza z nich odnosiła się do istnienia tylko jednego prawa osobistego. Jego przedmiotem była osobistość człowieka i współgrało z nim jedno prawo podmiotowe¹⁴. Natomiast koncepcja pluralistyczna powoływała się na istnienie wielości praw osobistych. Zakładała ona, że polskiemu prawu jest nieznanne „jedno, ogólne prawo osobistości”, a tyle praw osobistych, ile osób korzysta z ich ochrony. To właśnie ona znalazła swoich zwolenników w środowisku prawniczym, ponieważ uznanie jednego dobra jest zbyt ogólne i nieprecyzyjne¹⁵.

Co więcej, na przestrzeni lat pojawiły się dwa poglądy w kwestii interpretacji dóbr osobistych. Subiektywne podejście do dóbr osobistych i obiektywne. Prekursorem subiektywnej interpretacji był S. Grzybowski, który przypisał dobrom osobistym związek pomiędzy wartościami uczuć a stanem psychicznym człowieka¹⁶.

⁸ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2017, s. 57.

⁹ B. Janiszewska, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2021, s. 357.

¹⁰ Dz.U. z 950 r. Nr 34, poz. 311.

¹¹ Kodeks Cywilny Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93, tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 326.

¹² Wyrok SN z dnia 10.06.1977 r., sygn. II CR 187/77, Legalis.

¹³ A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 97.

¹⁴ M. Pazdan, [w:] M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012, pb. 88, s. 1270.

¹⁵ A. Wolter, *Prawo Cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 1986, s. 180.

¹⁶ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957, s. 78.

Obecnie uznaje się, że zarówno dobra osobistego, jak i jego naruszenie powinno oceniać się z perspektywy obiektywnej¹⁷, a nie biorąc pod uwagę indywidualne odczucia danej osoby¹⁸. Ocena, czy doszło do naruszenia dóbr osobistych, wymaga zatem odniesienia do powszechnie akceptowanych w społeczeństwie norm postępowania¹⁹.

Odmienne stanowisko, mniejszościowe, w odniesieniu do ochrony dóbr osobistych prezentowane było przez B. Gawlika. Przedstawiał on koncepcję instytucjonalnej ochrony dóbr osobistych, w której podkreślono fakt poddawania relatywizacji, czyli dostosowania reguł do określonych stanów faktycznych i podmiotów. Przedmiot ochrony prawnej nie sprowadza się bowiem wyłącznie do tych atrybutów osoby, które zostały wprost zdefiniowane w przepisach prawa. W ocenie B. Gawlika nie sposób bowiem wyodrębnić „takiej strefy interesów związanych z tym dobrem, która byłaby chroniona w zasadzie przed każdym naruszeniem, a tylko wyjątkowo nie korzystały z ochrony w razie spełniania szczególnych okoliczności usprawiedliwiających jej naruszenie”²⁰.

Katalog dóbr osobistych

Ustawodawca zawarł katalog dóbr osobistych we wspomnianym art. 23 k.c. Katalog ten nie jest zamknięty i ma jedynie charakter przykładowy²¹, dlatego nie można wymienić jednej listy, która wymienia i systematyzuje dobra osobiste²². W art. 23 k.c. zostały zawarte przez ustawodawcę takie dobra, jak zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska.

Jednak z perspektywy czasu, postępu technologicznego, ale przede wszystkim w związku ze zmianami pokoleniowymi zaczęto szerzej pojmować dobra osobiste. I choć nie są one wymienione w kodeksie cywilnym, to przedstawiciele doktryny zaczęli wyodrębniać nowe dobra osobiste²³.

¹⁷ M. Pazdan, op. cit., nb. 12, s. 1233.

¹⁸ E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), op. cit., komentarz do art. 23 Nb 2, Legalis.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 23.05.2002 r., sygn. IV CKN 1076/00, Legalis.

²⁰ B. Gawlik, *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens tzw. praw podmiotowych osobistych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej” 1985, 41, s. 137.

²¹ E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), op. cit., komentarz do art. 23 Nb 5, Legalis.

²² M. Pazdan, op. cit., pb. 15, s. 1235.

²³ K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz do artykułów 1–449¹¹*, Warszawa 2008, s. 149.

Jako takie dobra orzecznictwo wyodrębniło między innymi: stan cywilny²⁴, integralność seksualną²⁵, głos²⁶, prywatność oznaczającą zarówno kwestie fizyczności człowieka, jak i jego myśli²⁷, kult pamięci po osobie zmarłej²⁸, więź rodzinną²⁹, tożsamość narodowa³⁰. Trudno jednoznacznie ustalić, czy tożsamość narodowa odnosi się do przynależności do jednego, oznaczonego narodu. Nie jest też jasne, co dzieje się w sytuacji, gdy dana osoba posiada na przykład podwójne obywatelstwo³¹.

Dobra osobiste, których istnienie wywołuje wątpliwości

Nawiązując do wcześniej omówionych dóbr osobistych, które zostały podzielone na takie, które zostały wymienione literalnie w art. 23 k.c., jak i te, które na przestrzeni lat dopiero powstały i zostały zakwalifikowane jako dobra osobiste, warto wspomnieć także o takich dobrach, co do których istnieje spór w polskim orzecznictwie. Zaliczają się do nich między innymi więź ze środowiskiem naturalnym, pojmowana jako „możliwość korzystania z walorów środowiska naturalnego”³².

Na gruncie przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej prawo do możliwości swobodnego korzystania z naturalnych walorów przyrody stanowi dobro osobiste. W świetle art. 74 Konstytucji RP³³ ochrona środowiska stanowi powinność organów władzy publicznej, a prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska przysługuje każdemu. Organy władzy publicznej realizują politykę mającą na celu zagwarantowanie bezpieczeństwa ekologicznego współczesnemu i przyszłym pokoleniom.

Ochrony dóbr osobistych poszukiwano także w odniesieniu do otaczającego krajobrazu. Powódka wystąpiła do Sądu Okręgowego z pozwem, w którym domagała się zasądzenia od spółki odszkodowania za bezprawne wycięcie z jej nieruchomości drzewa. Co więcej, powódka wniosła o zobowiązanie pozwanej spółki do złożenia pisemnego oświadczeniu o przeproszeniu jej, ponieważ zostały naruszone jej dobra osobiste. Sąd Okręgowy doszedł do przekonania, że powództwo nie jest zasadne. Sąd Apelacyjny przyjął stanowisko, zgodnie z którym w katalogu dóbr

²⁴ Z. Radwański (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017, s. 169.

²⁵ M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020, Rozdział II, Legalis.

²⁶ J. Gudowski (red.), *Kodeks Cywilny. Orzecznictwo, piśmiennictwo*, t. 1, Warszawa 2021, s. 406.

²⁷ Wyrok SN z dnia 15.05.2005 r., sygn. I CK 753/04, Legalis.

²⁸ A. Wolter, op. cit., s. 178.

²⁹ Wyrok SN z dnia 7.07.2017 r., sygn. V CSK 609/16, Legalis.

³⁰ Wyrok SA w Białymstoku z dnia 30.09.2015 r., sygn. I ACa 403/15, Legalis.

³¹ M. Romańska (red.), op. cit., Rozdział II, Legalis.

³² Ibidem.

³³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78.

osobistych, wymienionych w art. 23 k.c., pozostających pod ochroną prawa cywilnego, nie znajduje się prawo własności (wycięcie i kradzież drzewa), ponieważ jest ono chronione innymi normami. Nie jest możliwe wskazanie dobra osobistego powódki, które miałyby zostać naruszone na skutek wycięcia drzewa zlokalizowanego na jej nieruchomości. Bezprawność działania, jakim było wycięcie drzewa znajdującego się na nieruchomości powódki, nie podlega wątpliwości. Jednakże powódka nie wykazała wysokości szkody z tym związanej, ani tego, że w związku z tym zdarzeniem doszło do naruszenia jej dóbr osobistych³⁴.

Orzeczeniem jednoznacznie przesądzającym o dopuszczalności uznania walorów środowiska za dobro osobiste było postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 1984 roku³⁵, odwołujące się do wyroku z dnia 10 lipca 1975 roku³⁶. W jego świetle prawo człowieka do niezanieczyszczonego biologicznie środowiska oraz do estetycznego odczuwania walorów krajobrazu jest możliwe przy wykorzystaniu środków określonych w art. 24 k.c. Może to jednak nastąpić jedynie w sytuacji, gdy samo naruszenie tego prawa jest jednocześnie równoznaczne z naruszeniem lub zagrożeniem dóbr osobistych³⁷.

Przykładem jest sprawa polskiej aktorki, która pozwała Skarb Państwa za niedostateczną walkę ze smogiem. Sąd I instancji uznał, że powództwo zasługiwało na uwzględnienie³⁸. Jednak wyrok ten został zaskarżony apelacją złożoną przez Skarb Państwa. Sąd Okręgowy w Warszawie oddalił apelację³⁹. W 2021 roku sąd orzekł, że Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność za złą jakość powietrza wobec mieszkańców. Co więcej, sąd uznał, że zła jakość powietrza narusza takie dobra jak prywatność, zdrowie i wolność. Dlatego mieszkańcom powinny przysługiwać stosowne zadośćuczynienia.

Inny przykład dotyczy polskiego aktywisty, który wniósł pozew o zapłatę 50 tysięcy złotych (około 12 tysięcy euro) tytułem zadośćuczynienia za naruszenie jego dóbr osobistych w postaci braku prawa do czystego powietrza. Pozwanym był Skarb Państwa (Minister Środowiska oraz Minister Energii). W pozwie mieszkaniec Rybnika powołał się na fakt, że nie ma możliwości oddychania świeżym powietrzem, ponieważ przekraczane są znacznie normy powietrza w postaci pyłu zawieszonego PM10. Normy te zostały ujęte w art. 13 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/50/WE z dnia 21 maja 2008 roku w sprawie jakości powietrza

³⁴ Wyrok SA w Katowicach z dnia 25.04.2018 r., sygn. V ACa 937/16, Legalis.

³⁵ Postanowienie SN z dnia 20.07.1984 r., sygn. II CR 5/84, Legalis.

³⁶ Wyrok SN z dnia 10.07.1975 r., sygn. I CR 356/75, Legalis.

³⁷ M. Romańska (red.), op. cit., Rozdział II, Legalis.

³⁸ Wyrok SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 24.01.2019 r., sygn. VI C 1043/18, Legalis.

³⁹ Wyrok SO w Warszawie z dnia 10.09.2021 r., sygn. V Ca 1607/19, Legalis.

i czystsze powietrze dla Europy⁴⁰. Co więcej, w 2018 r. do sprawy przyłączył się Rzecznik Praw Obywatelskich, który przyznał słuszność racji powodowi. Ponadto Rzecznik zwrócił uwagę, że prawo do czystego środowiska jest dobrem osobistym. Sąd Rejonowy w Rybniku w I instancji oddalił powództwo. Sąd przyznał, że faktycznie powietrze w mieście jest zanieczyszczone, jednakże nie naruszono przy tym prawa do swobodnego poruszania się, a więc pozwany może wyprowadzić się z Rybnika. Następnie powód odwołał się od wyroku. Ostatecznie Sąd Okręgowy przedstawił Sądowi Najwyższemu zagadnienie prawne do rozstrzygnięcia. Zagadnienie to dotyczyło kwestii związanej z tym, czy prawo do życia w czystym środowisku stanowi dobro osobiste, a ponadto, czy dobro to podlega ochronie prawnej w świetle przepisów Kodeksu cywilnego.

Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że „prawo człowieka do nieskażonego środowiska biologicznego i do zaspokojenia uczuć estetycznych piękna krajobrazu mogą być chronione środkami przewidzianymi w art. 24 k.c. tylko wtedy, gdy pogwałcenie tego prawa stanowi równocześnie naruszenie lub zagrożenie praw osobistych, których przedmiotem są dobra osobiste w rozumieniu art. 23 k.c.”⁴¹. Ponadto Sąd Najwyższy zwrócił uwagę, że prawo do życia w czystym środowisku, które umożliwia oddychanie czystym powietrzem, nie jest pojmowane jako dobro osobiste. Jednak uchwała ta nie zamyka możliwości dochodzenia roszczeń związanych z naruszeniem dóbr osobistych wskutek występowania smogu. Szersza interpretacja tej uchwały daje podstawy do uznania, że przesłankę do wniesienia pozwu o ochronę dóbr osobistych w związku z pogarszającą się jakością powietrza stanowi realne zagrożenie dla zdrowia, życia lub prywatności. W świetle powyższego dobra te, zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego, należą do katalogu dóbr osobistych i na ich podstawie mogą powstać roszczenia cywilnoprawne związane z ich naruszenia⁴². Jednakże uchwała ta nie przesądziła o wyniku sprawy. Wyrok wydany przez Sąd Okręgowy w II instancji uznał powództwo i powód otrzymał 30 tysięcy złotych zadośćuczynienia (około 7500 euro)⁴³.

Kwestie związane z walką o ochronę czystego powietrza są także obecne w innych krajach członkowskich UE. Francuska Rada Stanu, czyli najwyższy sąd administracyjny w kraju, ukarała w 2021 r. francuski rząd za zaniechanie właściwych środków w celu zapobiegania zanieczyszczenia powietrza. Według niektórych szacunków powoduje to rocznie około 40 000 przedwczesnych zgonów. Grzywna wyniosła 10 milionów euro. W uzasadnieniu orzeczenia sąd wskazał, że działania rządu

⁴⁰ Dz. Urz. UE L 152 z 11.06.2008 r.

⁴¹ Wyrok SN z dnia 10.07.1975 r., sygn. I CR 356/75, Legalis.

⁴² Uchwała SN z dnia 28.05.2021 r., sygn. III CZP 27/20, Legalis.

⁴³ Wyrok SO w Gliwicach z dnia 9.12.2021 r., sygn. III Ca 1548/18, Legalis.

prezydenta Emmanuela Macrona nie przyniosły oczekiwanych efektów w postaci poprawy stanu jakości powietrza. Co więcej, sąd stwierdził, że dopóki nie zostaną osiągnięte cele dotyczące poprawy jakości powietrza, będzie mógł nakładać na rząd kolejne grzywny w wysokości 10 milionów euro⁴⁴.

W 2021 r. w Królestwie Niderlandów zapadł również przełomowy wyrok sądu. Holenderscy aktywiści pozwali Shell, a dokładnie Royal Dutch Shell plc (RDS). Sprawa odnosiła się do zagadnienia, czy RDS ma obowiązek zmniejszenia do końca 2030 r. i w stosunku do poziomów z 2019 r. we wszystkich zakresach emisji (od 1 do 3) emisji CO₂ z całkowitego portfela energetycznego grupy Shell. Działania miałyby być realizowane poprzez politykę korporacyjną grupy Shell. Sąd wskazał, że z uwagi na podstawowy interes praw człowieka, mogą one mieć istotne znaczenie w relacjach między powodami a pozwanym. W świetle powyższego sąd uwzględnił prawa człowieka i wynikające z niego wartości. Co więcej, sąd stanął na stanowisko, że interesy, którym służy realizacja obowiązku redukcji, są ważniejsze od interesów handlowych grupy Shell. Brytyjsko-holenderski koncern został zobowiązany do ograniczenia emisji dwutlenku węgla o 45% do 2030 roku (względem 2019 roku)⁴⁵.

Jakie mogą zapaść orzeczenia?

Nowelizacja kodeksu cywilnego z dnia 23 sierpnia 1996 roku⁴⁶ wprowadziła znaczącą zmianę art. 448 k.c. w stosunku do poprzedniego stanu prawnego. Zniesiona została wcześniejsza konstrukcja, na podstawie której przyznanie zadośćuczynienia pieniężnego (i to tylko na rzecz Polskiego Czerwonego Krzyża⁴⁷) było ograniczone do przypadków naruszenia dóbr osobistych enumeratywnie wymienionych w ustawie. Obecnie możliwość zasądzenia stosownej kwoty w świetle art. 448 k.c. może dotyczyć naruszenia jakiegokolwiek prawnie chronionego dobra osobistego. Stanowi to istotny krok w stronę wzmocnienia ochrony dóbr osobistych⁴⁸.

Aktualnie, w świetle art. 24 k.c., osobie, której dobra osobiste zostały naruszone, przysługują środki o charakterze niemajątkowym i majątkowym. Ponadto na podstawie art. 448 k.c. w sytuacji, gdy postępowanie naruszydca jest bezprawne

⁴⁴ Conseil d'État, Decision N° 428409, 17.10.2022 r. <https://www.conseil-etat.fr/fr/arianeweb/CE/decision/2022-10-17/428409> (dostęp: 5.07.2023).

⁴⁵ The Hague District Court, C/09/571932 2019/379, 13.11.2019 r.

⁴⁶ DZ.U. Nr 114, poz. 542.

⁴⁷ R. Strugała, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 1011.

⁴⁸ M. Sajfan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 1522.

i zawinione, a także ma znamiona winy umyślnej, pokrzywdzonemu przysługują środki o charakterze majątkowym⁴⁹.

Podmiotem uprawnionym, któremu przysługuje roszczenie niemajątkowe bądź majątkowe jest jedynie osoba, która została bezpośrednio dotknięta naruszeniem⁵⁰. Natomiast podmiotem zobowiązanym w świetle art. 24 § 1 k.c. jest osoba, która dopuściła się naruszenia. Według P. Machnikowskiego „odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych ma charakter odpowiedzialności sprawczej, ponoszonej przez osobę, które zachowanie jest lub może być przyczyną uszczerbku w cudzych dobrach osobistych”⁵¹. Głównym celem tych roszczeń jest kompensacja, a także „udzielenie poszkodowanemu satysfakcji”⁵².

W odniesieniu do spraw dotyczących przestrzegania prawa do czystego środowiska należy wymienić, że powód może domagać się nie tylko zadośćuczynienia pieniężnego (sprawy rozstrzygane przez polskie sądy), ale także zaniechania i usunięcia skutków naruszenia. Roszczenie o zaniechanie bezprawnego działania jest środkiem zabezpieczającym przed naruszeniem dóbr osobistych w przyszłości⁵³. Jednak roszczenie to występuje na podstawie art. 24 k.c. w momencie, kiedy doszło już do naruszenia, a także występuje niebezpieczeństwo, że nastąpią kolejne naruszenia⁵⁴ (sprawa Shell). Należy podkreślić fakt, w odniesieniu do sprawy Shell, że sąd nie tylko zobowiązał spółkę do zaniechania i usunięcia skutków naruszenia, ale także zobowiązał do ograniczenia emisji dwutlenku węgla do atmosfery.

W świetle powyższego, powód, którego dobro osobiste w postaci prawa do czystego środowiska zostało naruszone, może domagać się zadośćuczynienia, usunięcia skutków naruszenia, a w konsekwencji może dążyć do wykonania przymusowych wydanych rozstrzygnięć poprzez wszczęcie egzekucji.

⁴⁹ Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 24.07.2008 r., sygn. I ACa 1150/06, Legalis.

⁵⁰ E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), op. cit., komentarz do art. 24 Nb 11, Legalis.

⁵¹ Ibidem.

⁵² J. Matys, *Model zadośćuczynienie pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilny*, Warszawa 2010, s. 144.

⁵³ D. Dörre-Nowak, *Ochrona godności i innych dóbr osobistych pracownika*, Warszawa 2005, s. 82–83.

⁵⁴ M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny, Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Warszawa 2021, komentarz do art. 24 Nb 15, Legalis.

Dochodzenie roszczeń z tytułu naruszenia prawa do czystego środowiska i ich egzekwowanie

Przede wszystkim w kontekście wypowiedzi Sądu Najwyższego w uchwale z dnia 21 maja 2021 roku⁵⁵, niezależnie od przyjęcia koncepcji prawa do czystego środowiska jako dobra osobistego⁵⁶, bądź jedynie usunięcia skutków z tym związanych, w praktyce wielokrotnie sądy wypowiadały się w przedmiocie dochodzonych roszczeń⁵⁷. Roszczeń można dochodzić przeciwko naruszcicielom środowiska, natomiast kwestia, od kogo domagać się odszkodowania lub zadośćuczynienia, zależy będzie od sytuacji w danej sprawie: czy np. za zanieczyszczenie powietrza odpowiadają sąsiedzi używający do ogrzewania niewłaściwych materiałów, czy też zaniedbania władzy bądź Skarbu Państwa.

Istotne znaczenie ma wskazanie właściwego podmiotu reprezentującego stronę pozwaną. Gdy pozwany zostanie Skarb Państwa, zgodnie z art. 67 § 2 k.p.c., za Skarb Państwa podejmuje czynności procesowe organ państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, lub organ jednostki nadrzędnej. W zakresie określonym odrębną ustawą za Skarb Państwa czynności procesowe podejmuje Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej. Sąd Najwyższy wskazał, że jeżeli dochodzone roszczenie wiąże się z działalnością Skarbu Państwa reprezentowanego przez różne jednostki organizacyjne, to ustalenie zakresu odpowiedzialności każdej z nich nie należy do kompetencji i obowiązku sądów. Sąd ma jedynie obowiązek dbania o to, by Skarb Państwa był reprezentowany w procesie przez ten jego organ czy też przez te jego organy, z których działalnością wiąże się dochodzone roszczenie⁵⁸. Kryterium wyboru reprezentanta w myśl art. 67 § 2 k.p.c. ma charakter materialnoprawny wyrażający się w zwrocie o działalności państwowej jednostki organizacyjnej, z którą wiąże się dochodzone roszczenie. Przytoczona formuła okazuje się zbyt wąska ze względu na zróżnicowanie państwowych jednostek organizacyjnych oraz obszarów ich aktywności.

⁵⁵ III CZP 27/20, Legalis i liczne komentarz w doktrynie: B. Szyprowski, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28.05.2021 r.*, sygn. III CZP 27/202, „Prokuratura i Prawo” 2023, 7–8, s. 284 i n.; A. Skorupka, *Prawo do życia w czystym środowisku. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 28.05.2021 r.*, sygn. III CZP 27/20, „Przegląd Sądowy” 2022, 5, s. 112 i n.; T. Nowakowski, OSP 2022, 5, poz. 40, s. 11; R. Szczepaniak, OSP 2022, 6, poz. 49, s. 11; M. Krystman, OSP 2022, 9, poz. 73, s. 38; K. Ciućkowska, OSP 2022, 11, poz. 94, s. 31; J. Trzewik, *Prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości jako dobro osobiste — glosa do zagadnienia prawnego zarejestrowanego w Sądzie Najwyższym*, sygn. III CZP 27/20, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, 4, s. 57 i n.

⁵⁶ Szerzej: I. Wereśniak-Masri, *Prawo do czystego środowiska i prawo do czystego powietrza jako dobra osobiste*, „Monitor Prawniczy” 2018, 17, s. 936 i n.

⁵⁷ T. Nowakowski, *Kilka uwag w przedmiocie odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za zły stan powietrza w kontekście ochrony dóbr osobistych*, „Studia Prawa Prywatnego” 2021, 3, s. 36–37.

⁵⁸ Wyrok SN z dnia 29.07.1970 r., sygn. II CR 301/70, OSNC 1971, nr 3, poz. 55.

W rzeczywistości Skarb Państwa występuje w postępowaniach przed sądem jako czynna albo bierna strona procesu oraz jako uczestnik postępowania nieprocesowego. Związek między roszczeniem a wskazanym *statio fisci* może wynikać nie tylko z jego działania obejmującego również zaniechanie, ale i z samej kompetencji. Dotyczy to zwłaszcza odpowiedzialności za zdarzenia z przeszłości. Na ustalenie właściwego *statio fisci* wpływają także okoliczności związane ze skutecznością, czyli wykonaniem wyroku, skoro środki, którymi musi dysponować Skarb Państwa – dłużnik – są przywiązane do jednostek organizacyjnych zgodnie z klasyfikacją budżetową, a nie stanowią ich własności w znaczeniu cywilnoprawnym⁵⁹. To do kompetencji właściwego Ministra – zgodnie z art. 7a ust. 2 ustawy z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej – należą w szczególności sprawy dotyczące polityki energetycznej państwa oraz udział w kształtowaniu polityki energetycznej Unii Europejskiej, rynków energii, surowców energetycznych i paliw, efektywności energetycznej, rozwoju i wykorzystania odnawialnych źródeł energii oraz energii jądrowej na potrzeby społeczno-gospodarcze, bezpieczeństwa energetycznego kraju, w tym bezpieczeństwa dostaw energii, surowców energetycznych i paliw, infrastruktury energetycznej, w tym funkcjonowania systemów energetycznych z uwzględnieniem zasad racjonalnej gospodarki i potrzeb bezpieczeństwa energetycznego kraju, inicjowania, koordynowania i nadzorowania współpracy międzynarodowej w dziedzinie energii, surowców energetycznych i paliw oraz udział w pracach organów Unii Europejskiej. W przypadku skierowania pozwu przeciwko Skarbowi Państwa właściwym organem będzie Minister Klimatu i Środowiska⁶⁰. Mimo przesądzenia w powoływanej uchwale, że prawo do czystego środowiska nie jest dobrem osobistym, nieprzestrzeganie norm dopuszczalnych stężeń substancji szkodliwych w powietrzu może prowadzić do zagrożenia lub naruszenia zdrowia będącego dobrem osobistym, co wiąże się z roszczeniem uregulowanym w art. 448 k.c. Natomiast w orzecznictwie przyjęto, że gmina nie ma legitymacji procesowej biernej, gdyż nie jest zobowiązana do ochrony powietrza⁶¹.

Wskazuje się na brak legitymacji organizacji pozarządowej w zakresie wskazanym w art. 61 § 1 pkt 2 k.p.c., gdyż nie będzie to sprawa o ochronę środowiska. W orzecznictwie europejskim przyjmuje się potrzebę zapewnienia udziału organizacji pozarządowych w sprawach o ochronę środowiska. Art. 9 ust. 3 Konwencji o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz

⁵⁹ Wyrok SN z dnia 14.09.2006 r., sygn. III CSK 59/06, LEX nr 445187.

⁶⁰ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 27 października 2021 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Klimatu i Środowiska (Dz.U. z 2021 r., poz. 1949) oraz Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 listopada 2020 r. w sprawie przekształcenia Ministerstwa Klimatu i Środowiska (Dz.U. z 2020 r., poz. 2005).

⁶¹ Wyrok SR w Łodzi z dnia 14.01.2021 r., sygn. I C 1368/19, LEX nr 3169555.

dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska, w związku z art. 47 KPP należy interpretować w ten sposób, że sprzeciwia się on temu, aby stowarzyszenie ochrony środowiska, uprawnione do wszczynania postępowań sądowych zgodnie z prawem krajowym, było pozbawione możliwości zaskarżenia przed sądem krajowym decyzji administracyjnej przyznającej lub zmieniającej homologację typu WE pojazdów, która może być sprzeczna z art. 5 ust. 2 rozporządzenia 715/2007 w sprawie homologacji typu pojazdów silnikowych w odniesieniu do emisji zanieczyszczeń pochodzących z lekkich pojazdów pasażerskich i użytkowych (Euro 5 i Euro 6) oraz w sprawie dostępu do informacji dotyczących naprawy i utrzymania pojazdów⁶².

Podstawą odpowiedzialności pozwanego Skarbu Państwa z tytułu naruszenia jego dóbr osobistych może być art. 448 k.c. w zw. z art. 417 k.c. W tym kontekście roszczenie może być oparte na twierdzeniu, że władze publiczne dopuszczają się bezprawnego zaniechania podjęcia skutecznych działań w celu doprowadzenia jakości powietrza do stanu zgodnego z prawem, czym naruszają art. 13 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 2008/50/WE z dnia 21.05.2008 r. w sprawie jakości powietrza i czystszej powietrza dla Europy⁶³, art. 5 i 74 Konstytucji w zw. z art. 85 prawo ochrony środowiska⁶⁴, przede wszystkim art. 85–96a p.o.ś. Minister Klimatu i Środowiska jako organ administracji rządowej odpowiedzialny jest za podejmowanie działań o charakterze strategicznym, legislacyjnym, finansowym oraz informacyjno-edukacyjnym. Co istotne, także w orzecznictwie europejskim przyjęto, że przyjmując programy ochrony jakości powietrza, w celu położenia kresu przekroczeniom wartości dopuszczalnych dla stężenia PM10 w otaczającym powietrzu, które to programy przewidują termin dziesięciu a nawet czternastu lat, po dniu, w którym rzeczzone przekroczenia zostały stwierdzone, państwo członkowskie uchybia zobowiązaniom ciążącym na nim na mocy art. 23 ust. 1 dyrektywy 2008/50 w sprawie jakości powietrza i czystszej powietrza dla Europy⁶⁵.

Wskazuje się także na postawę odpowiedzialności Skarbu Państwa z tytułu naruszenia dóbr osobistych z art. 448 w zw. z art. 417 k.c.⁶⁶. Zgodnie z art. 448 k.c.

⁶² Wyrok TS z dnia 8.11.2022 r., C-873/19, Deutsche Umwelthilfe Ev przeciwko Bundesrepublik Deutschland, LEX nr 3427968; Wyrok TS z dnia 14.01.2021 r., C-826/18, LB I IN. przeciwko College van burge-meester en wethouders van de gemeente Echt-Susteren, LEX nr 3106228.

⁶³ Dz. Urz. UE L 152/1 z dnia 11.06.2008 r.

⁶⁴ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 1219 ze zm.)

⁶⁵ Wyrok TS z dnia 22.02.2018 r., C-336/16, Komisja Europejska v. Rzeczypospolita Polska, ZOTSiSPI 2018, nr 2, poz. I-94.

⁶⁶ W wyroku SN z dnia 21.04.2010 r., sygn. V CSK 352/09, Legalis, wskazano, że „podstawę odpowiedzialności za naruszenie dóbr osobistych stanowią przepisy art. 23, art. 24 i art. 448 k.c. i na ich podstawie ponosi odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych także Skarb Państwa”.

w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Przepis art. 445 § 3 stosuje się. Przepisy art. 417 i art. 417 1 k.c. nie mają zastosowania do odpowiedzialności Skarbu Państwa za naruszenie dóbr osobistych w postaci czci, dobrego imienia i nietykalności mieszkania, gdyż odpowiedzialność za naruszenie tych dóbr osobistych uregulowana jest w sposób odrębny w art. 23, 24 i 448 k.c.⁶⁷. Odpowiedzialność Skarbu Państwa ma charakter obiektywny, do jej przypisania wystarczające jest stwierdzenie bezprawności działania lub zaniechania, bez konieczności wykazywania zawinienia⁶⁸.

W orzecznictwie wskazuje się na możliwość naruszenia dóbr osobistych przez zaniechanie, zaś warunkiem skorzystania z tego roszczenia jest ryzyko dalszych naruszeń⁶⁹. Jak wskazał Sąd Najwyższy, roszczenie o zaniechanie naruszenia czci jest aktualne tylko wtedy, gdy istnieje uzasadniona obawa dalszego jej naruszenia⁷⁰. Artykuł 24 k.c. zawiera dwa odrębne roszczenia o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych: pierwsze właściwe wówczas, gdy naruszenie już nastąpiło i jego skutki należy usunąć w sposób wybrany przez powoda, adekwatny do naruszenia i roszczenie drugie, aktualne tylko wówczas, gdy istnieje uzasadniona obawa dalszego naruszenia dobra osobistego. Stan uzasadnionej obawy musi być w toku procesu udowodniony, a rzeczą powoda jest już w pozwie przedstawić fakty, które wypełnią podstawę faktyczną powództwa w zakresie tego roszczenia⁷¹. Sąd orzekający w sprawie o ochronę dóbr osobistych może dokonywać korekty formy i treści oświadczenia żądanego przez dochodzącego ochrony. Sąd może kształtować treść oświadczenia poprzez ograniczenie jego zakresu, uściślenie, czy wyeliminowanie określonych sformułowań, ponieważ w ten sposób nadaje woli powoda określonej zakresem zgłoszonego żądania poprawną juretycznie formę, niemniej taka korekta nie może prowadzić do zmiany roszczenia czy nadania mu zupełnie innej treści niż określona pozwem⁷². Można zatem przyjąć odpowiedzialność państwa za skutki bezprawnego zaniechania dotrzymania obowiązujących standardów

⁶⁷ Wyrok SN z dnia 21.04.2010 r., sygn. V CSK 352/09.

⁶⁸ Takie stanowisko jest ugruntowane w doktrynie: G. K., *Komentarz do art. 417 k.c.*; J. C., *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. II LexisNexis 2014) oraz w orzecznictwie Sądu Najwyższego – uchwała w składzie 7 sędziów z dnia 18.10.2011 r., sygn. III CZP 25/11.

⁶⁹ Wyrok SN z dnia 26.02.1965 r., sygn. II CR 13/65, OSNCP 1965, Nr 10, poz. 174; wyrok SN z dnia 9.07.1971 r., sygn. II CR 220/71, OSNCP 1972, Nr 1, poz. 19; wyrok SN z dnia 18.07.2014 r., sygn. IV CSK 716/13, Biul.SN 2014, Nr 10, poz. 10; postanowienie SN z 12.06.2015 r., sygn. IV CSK 698/14, LEX nr 3526168.

⁷⁰ Wyrok SN z dnia 26.02.1965 r., sygn. II CR 13/65, OSNC 1965, nr 10, poz. 174.

⁷¹ Wyrok SN z dnia 28.03.2018 r., sygn. IV CSK 317/17, LEX nr 2521617.

⁷² Wyrok SA w Warszawie z dnia 5.02.2020 r., sygn. I ACa 308/19, LEX nr 2937480.

jakości powietrza, tj. za krzywdę powstałą w wyniku naruszenia dóbr osobistych. Można tym samym dochodzić różnych roszczeń. Można także domagać się zasądzenia zadośćuczynienia i wypłaty odszkodowania tytułem szkód zdrowotnych wyrządzonych działaniami Rzeczypospolitej Polskiej w postaci zanieczyszczeń spowodowanych nieodpowiednim zarządzaniem środkami przeciwdziałania smogowi i niewystarczającym dbaniem o środowisko naturalne, powodującym zmiany klimatyczne i choroby, co stanowi przestępstwo przeciwko środowisku naturalnemu⁷³.

Odpowiedzialność Skarbu Państwa wynikać może z bezprawnego zaniechania podjęcia skutecznych działań w celu doprowadzenia jakości powietrza do stanu zgodnego z prawem, gdyż mimo implementacji dyrektywy z 2008 r. do polskiego porządku prawnego w drodze nowelizacji ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska oraz przez wydanie rozporządzeń, w tym rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 24 sierpnia 2012 r. w sprawie poziomów niektórych substancji w powietrzu, brak realnych działań nie usunął stanu niezgodności z obowiązującymi przepisami prawa dotyczącymi wartości dopuszczalnych (zarówno dobowych, jak i rocznych oraz liczby dozwolonych przekroczeń wartości dobowych) i poziomów docelowych substancji w powietrzu⁷⁴.

W zakresie dochodzonych roszczeń niezbędne jest ustalenie winy konkretnego sprawcy naruszenia norm dopuszczalnych stężeń substancji szkodliwych w powietrzu oraz naruszenie swojego zdrowia, spowodowane przekroczeniem dopuszczalnych stężeń zanieczyszczeń w powietrzu. Istotne znaczenie dla dochodzenia roszczeń z tego zakresu ma postępowanie dowodowe. Jednocześnie powód musi udowodnić, że zanieczyszczone powietrze miało negatywny wpływ na zdrowie, ale także wolność⁷⁵ i doprowadziło do zachorowania lub powstania innych skutków poprzez wykazanie związku przyczynowo-skutkowego. Wskazuje się na przydatność ogólnie dostępnych danych dotyczących wyników jakości powietrza na przestrzeni lat na danym terenie na stronie internetowej głównego inspektoratu ochrony środowiska – aktów prawa miejscowego (uchwały Sejmiku Województwa dotyczące programu ochrony powietrza, uchwały Rady Miejskiej „Plan gospodarki Niskoemisyjnej”) czy raportów Najwyższej Izby Kontroli dotyczących ochrony powietrza przed zanieczyszczeniami⁷⁶. Podkreśla się także, że raporty NIK

⁷³ II C 1978/21 – uzasadnienie Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy w Warszawie z dnia 5.05.2022 r., https://orzeczenia.ms.gov.pl/content/prawo%0020do%0020czystego%0020%015brodowiska/154505250001003_II_C_001978_2021_Uz_2022-06-01_001 (dostęp: 8.08.2023).

⁷⁴ Wyrok SO w Gliwicach z dnia 9.12.2021 r., sygn. III Ca 1548/18, Legalis.

⁷⁵ Np. w wyroku SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 24.01.2019 r., sygn. VI C 1043/18, LEX nr 2817690 – podkreślono prawo do ochrony życia prywatnego, prawa do wolności, prywatności i poszanowania miejsca zamieszkania.

⁷⁶ Wyrok SR w Łodzi z dnia 14.01.2021 r., sygn. I C 1368/19, LEX nr 3169555.

stanowią dokumenty urzędowe w rozumieniu art. 244 k.p.c., gdyż zostały sporządzone w przepisanej formie przez naczelny organ kontroli państwowej, którego kompetencje i zadania zostały określone w Konstytucji oraz ustawie o Najwyższej Izbie Kontroli. Przedłożone raporty powstały jako wynik kontroli przeprowadzonej w wykonaniu Konstytucyjnych i ustawowych zadań NIK⁷⁷.

Podkreślić należy, że także w postępowaniach przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka jest wiele wyroków nakazujących różnym krajom wypłacenie odszkodowania za brak dostatecznej ochrony środowiska, m.in. sprawa *Kyrtatos przeciwko Grecji* (skarga nr 41666/98)⁷⁸, jednakże tu Trybunał w sprawie dotyczącej zniszczenia bagien i utraty walorów piękna okolicy podkreślił, że Konwencja nie chroni generalnych aspiracji czy potrzeb społeczeństwa jako całości⁷⁹. W sprawie *Giacomelli przeciwko Włochom* (skarga nr 59909/00) podkreślono, że Prawo do poszanowania mieszkania zagwarantowane w art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka obejmuje nie tylko ochronę przed bezpośrednimi, fizycznymi ingerencjami, ale także negatywnym oddziaływaniem poprzez hałas czy zapach (tzw. immisje pośrednie), jak również innymi działaniami, które utrudniają korzystanie z nieruchomości w sposób niezakłócony⁸⁰. W sprawie *Hamer przeciwko Belgii*⁸¹ (skarga nr 21861/03) Trybunał podkreślił, że środowisko, nie będąc *explicite* chronione przez Konwencję, jest wartością samą w sobie, leżącą w interesie zarówno społeczeństwa, jak i władz publicznych.

Niewątpliwie stosownie do dochodzonego roszczenia i wydanego rozstrzygnięcia możliwe jest także jego przymusowe wykonanie. W przypadku roszczeń pieniężnych wykonanie orzeczenia nie następuje trudności. Istnieje także możliwość uwzględnienia żądania o złożenie oświadczenia wiążącego się z usunięciem stanu zagrożenia lub przeprosinami⁸². Wierzyciel, który w postępowaniu sądowym otrzymał upoważnienie do wykonania czynności na koszt dłużnika (art. 480 § 1 k.c.), może – na podstawie art. 1049 § 1 zdanie drugie k.p.c. – żądać przyznania mu przez sąd sumy potrzebnej do wykonania tej czynności⁸³. Z uprawnienia określonego

⁷⁷ Wyrok SO w Warszawie z dnia 10.09.2021 r., sygn. V Ca 1607/19, LEX nr 3430235.

⁷⁸ Wyrok ETPCz z dnia 22.05.2003 r. w sprawie *Kyrtatos przeciwko Grecji*, skarga nr 41666/98, <http://hudoc.echr.coe.int>.

⁷⁹ H. Machińska, *Europejska Konwencja Praw Człowieka jako instrument ochrony praw jednostki w związku z zamieczyszczeniem środowiska*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, 1, s. 60–65.

⁸⁰ Wyrok ETPCz z dnia 26.03.2007 r. *Giacomelli v. Italia*, <https://hudoc.echr.coe.int/>; szerzej: D. Sześciło, *Głosa do wyroku ETPC z dnia 2.11.2006 r., 59909/00*, „Samorząd Terytorialny” 2010, 3, s. 80–83.

⁸¹ Orzeczenie ETPCz z dnia 27.11.2007 r. w sprawie *Hamer przeciwko Belgii*, skarga nr 21861/03, <http://hudoc.echr.coe.int/>; D. Sześciło, *Wyrok ETPC z dnia 27.11.2007 r., 21861/03*, „Samorząd Terytorialny” 2013, 11, s. 84–87.

⁸² Szerzej K. Knoppek, *Naruszenie dóbr osobistych – egzekucja świadczeń niepieniężnych*, „Monitor Prawniczy” 2007, 17, s. 795.

⁸³ Uchwała SN z dnia 17.02.2016 r., sygn. III CZP 106/15, OSNC 2017, nr 2, poz. 13.

normą art. 480 § 3 k.c. wierzyciel może skorzystać wówczas, gdy wykonanie czynności z upoważnienia sądowego nie miałyby dla niego już znaczenia bądź z uwagi na naturę zobowiązania bądź z uwagi na niemożność osiągnięcia celu, w którym umowę zawarto albo też groziłoby wierzycielowi znaczną stratą, której dochodzenie od dłużnika byłoby utrudnione⁸⁴. Natomiast złożenie oświadczenia wiążącego się z przeprosinami może wiązać się z egzekucją czynności niezastępowalnej. W wypadku, gdy świadczenie polega na opublikowaniu w prasie tekstu przeprosin, nie zaś ich odczytaniu albo podpisaniu bezpośrednio przez dłużnika, przy egzekucji takiego świadczenia stosuje się art. 1049 k.p.c., nie zaś art. 1050 k.p.c.⁸⁵. W uchwale SN z 28.06.2006 r.⁸⁶ przyjęto, że obowiązek usunięcia skutków naruszenia dóbr osobistych, polegający na złożeniu przez dłużnika oświadczenia odpowiedniej treści w formie ogłoszenia, podlega egzekucji na podstawie art. 1049 k.p.c. Oznaczało to, że jeżeli sprawca naruszenia dóbr osobistych nie opublikował przeprosin w formie (i treści) określonej w wyroku, pokrzywdzony (wierzyciel) mógł opublikować przeprosiny na koszt sprawcy naruszenia (dłużnika). Wskazywano w literaturze, że za prawidłowe należy uznać stanowisko przyjmujące zastosowanie art. 1049 k.p.c. do egzekucji czynności złożenia oświadczenia w odpowiedniej treści i formie, w związku ze stwierdzonym naruszeniem dóbr osobistych⁸⁷. Zgodnie z art. 1050 § 1 k.p.c., jeżeli dłużnik ma wykonać czynność, której inna osoba wykonać za niego nie może, a której wykonanie zależy wyłącznie od jego woli, sąd, w którego okręgu czynność ma być wykonana, na wniosek wierzyciela po wysłuchaniu stron wyznaczy dłużnikowi termin do wykonania i zagrozi mu grzywną na wypadek, gdyby w wyznaczonym terminie czynności nie wykonał. W świetle nowego brzmienia art. 1050 § 4 k.p.c., jeżeli w sprawach o naruszenie dóbr osobistych dłużnik nie składa oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie, pomimo wyznaczenia terminu do jego złożenia i zagrożenia mu grzywną, sąd wymierzy dłużnikowi grzywnę do piętnastu tysięcy złotych i nakaze zamieszczenie w Monitorze Sądowym i Gospodarczym na koszt dłużnika ogłoszenia odpowiadającego treści wymaganego oświadczenia i we właściwej dla niego formie. Przepisów art. 1052 i art. 1053 nie stosuje się. Zamieszczenie w Monitorze Sądowym i Gospodarczym ogłoszenia, o którym mowa w zdaniu pierwszym, skutkuje – w objętym ogłoszeniem zakresie – wygaśnięciem roszczenia stwierdzonego tytułem wyko-

⁸⁴ Wyrok SA w Szczecinie z dnia 9.11.2018 r., sygn. I AGa 116/18, LEX nr 2668192.

⁸⁵ Wyrok SA w Warszawie z dnia 7.05.2013 r., sygn. I ACa 1335/12, LEX nr 1322767.

⁸⁶ III CZP 23/06, OSNC 2007/1, poz. 11.

⁸⁷ M. Kierska, T. Marek, *Egzekucja sądowa roszczenia o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych poprzez złożenie oświadczenia w odpowiedniej treści i formie*, „Przeгляд Prawa Egzekucyjnego” 2016, 2, s. 25–41.

nawczym⁸⁸. Wskazuje się, że obecnie zmieniona regulacja w istotny sposób obniża poziom ochrony dóbr osobistych, zaś publikacja przeprosin w Monitorze Sądowym i Gospodarczym z reguły nie usunie skutków naruszeń, a dla wielu sprawców grzywna w wysokości do 15 000 zł nie będzie dostatecznie dotkliwa⁸⁹. Podkreśla się, że ze względu na fakt, że gestorem postępowania egzekucyjnego jest wierzyciel, a sąd, co do zasady, związany jest jego wnioskiem, wybór trybu egzekucji roszczenia o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych należy pozostawić w gestii wierzyciela⁹⁰.

Podsumowanie

Nie istnieje możliwość zakwalifikowania prawa do czystego powietrza jako dobra osobistego osoby fizycznej. Dobra osobiste są związane z wartościami najbardziej indywidualnymi, takimi jak zdrowie, życie czy wolność osobista. Jednakże prawo do czystego powietrza, które jest bardzo istotne dla dobrostanu ludzi, ma charakter zbiorowy. Co więcej, czyste powietrze związane jest z ochroną środowiska i wymaga bardziej holistycznego podejścia. Powinno uwzględniać całe społeczeństwo i długofalowe cele, a nie tylko jednostkowe interesy. Dlatego, tak jak zostało to wskazane w Uchwale Sądu Najwyższego⁹¹, zanieczyszczenie środowiska (powietrza, wody, gleby) może doprowadzić do naruszenia dóbr osobistych, które w świetle przepisów kodeksu cywilnego już występują – zdrowia, wolności i prywatności.

W przypadku roszczeń dotyczących naruszeń norm stężeń substancji szkodliwych w powietrzu konieczne jest ustalenie winy konkretnej osoby lub instytucji odpowiedzialnej za przekroczenie tych norm. Co więcej, istotne jest wykazanie, że naruszenie to spowodowało szkody zdrowotne, a także negatywnie wpłynęło na wolność danej osoby. Jednakże wybór trybu egzekucji roszczenia o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych pozostaje w gestii wierzyciela.

⁸⁸ Szerzej na temat zmiany też: G. Kamieński, *Nowelizacja art. 1050 k.p.c. jako przykład prywatyzacji prawa*, „Nowa Currenda” 2023, 3, s. 10 i n.

⁸⁹ M. Dziurda, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023 roku*, Warszawa 2023, art. 1050.

⁹⁰ K. Szczechowicz, *Wybrane aspekty egzekucji czynności zastępowalnych*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2021, 7, s. 50–69.

⁹¹ Uchwała SN z dnia 28.05.2021 r., sygn. III CZP 27/20, Legalis.

Bibliografia

- Dörre-Nowak D., *Ochrona godności i innych dóbr osobistych pracownika*, Warszawa 2005.
- Dziurda M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023 roku*, Warszawa 2023.
- Ciućkowska K., glosa, OSP 2022, 11, poz. 94.
- Gawlik B., *Ochrona dóbr osobistych. Sens i nonsens tzw. praw podmiotowych osobistych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej” 1985, 41.
- Gniewek E., Machnikowski P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Grzybowski S., *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957.
- Gudowski J. (red.), *Kodeks Cywilny. Orzecznictwo, piśmiennictwo*, t. 1, Warszawa 2021.
- Gutowski M. (red.), *Kodeks cywilny, Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Warszawa 2021.
- Janiszewska B., [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2021.
- Kamieński G., *Nowelizacja art. 1050 k.p.c. jako przykład prywatyzacji prawa*, „Nowa Currenda” 2023, 3.
- Kierska M., Marek T., *Egzekucja sądowa roszczenia o usunięcie skutków naruszenia dóbr osobistych poprzez złożenie oświadczenia w odpowiedniej treści i formie*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2016, 2, s. 25–41.
- Knoppek K., *Naruszenie dóbr osobistych – egzekucja świadczeń niepieniężnych*, „Monitor Prawniczy” 2007, 1.
- Krystman M., glosa, OSP 2022, 9, poz. 73.
- Machińska H., *Europejska Konwencja Praw Człowieka jako instrument ochrony praw jednostki w związku z zanieczyszczeniem środowiska*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, 1.
- Machnikowski P., [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, wyd. 8, Warszawa 2017.
- Matys J., *Model zadośćuczynienie pieniężnego z tytułu szkody niemajątkowej w kodeksie cywilny*, Warszawa 2010.
- Nowakowski T., glosa, OSP 2022, 5, poz. 40.
- Nowakowski T., *Kilka uwag w przedmiocie odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za zły stan powietrza w kontekście ochrony dóbr osobistych*, „Studia Prawa Prywatnego” 2021, 3.
- Pazdan M., [w:] M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz do artykułów 1 – 449¹¹*, Warszawa 2008.
- Radwański Z. (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017.
- Romańska M. (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, Warszawa 2020.
- Safjan M., [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Skorupka A., *Prawo do życia w czystym środowisku. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 28.05.2021 r., sygn. III CZP 27/20*, „Przegląd Sądowy” 2022, 5.

- Strugała R., [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Szczechowicz K., *Wybrane aspekty egzekucji czynności zastępowalnych*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2021, 7.
- Szczepaniak R., glosa, OSP 2022, 6, poz. 49.
- Sześciło D., *Glosa do wyroku ETPC z dnia 2.11.2006 r.*, 59909/00, „Samorząd Terytorialny” 2010, 3.
- Sześciło D., *Wyrok ETPC z dnia 27.11.2007 r.*, 21861/03, „Samorząd Terytorialny” 2013, 11.
- Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979.
- Szyprowski B., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28.05.2021 r.*, sygn. III CZP 27/202, „Prokuratura i Prawo” 2023, 7–8.
- Trzewik J., *Prawo do życia w czystym środowisku umożliwiającym oddychanie powietrzem atmosferycznym spełniającym standardy jakości jako dobro osobiste — glosa do zagadnienia prawnego zarejestrowanego w Sądzie Najwyższym*, sygn. III CZP 27/20, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, 4
- Wereśniak-Masri I., *Prawo do czystego środowiska i prawo do czystego powietrza jako dobra osobiste*, „Monitor Prawniczy” 2018, 17.
- Wolter A., *Prawo Cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 1986.